

*Віктор Лозовий
м. Харків, Україна*

ДУХОВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Історичний розвиток людства, як відомо, йшов від доцивілізаційного розвитку до цивілізаційного. На зміну аграрній цивілізації прийшла аграрно-індустріальна. Її змінила індустріальна, що зараз поступається постіндустріальній або інформаційній.

Відповідним цивілізаціям були властиві і певні світоглядні парадигми. Домінування космоцентричної світоглядної парадигми в умовах робото-власництва змінюється теоцентричною парадигмою в період землевласництва. Відродження (епоха Ренесансу) викликало до життя антропоцентричну світоглядну парадигму. Їй на зміну приходить поступово, під час становлення індустріальної цивілізації, парадигма техноцентризму, а потім – соціоцентризму. У постіндустріальній цивілізації, або інформаційній, поступово набуває розповсюдження парадигма індивідоцентризму, зорієнтована на розуміння значущості людського потенціалу в подальшому суспільному розвитку.

Індивідоцентризм як світоглядна парадигма інформаційної (постіндустріальної) цивілізації, в яку поступово входить Україна, орієнтує сучасну людину на розуміння того, що вона не є ані пасивним інструментом того чи іншого Бога, ані іграшкою космічних сил, ані рабом соціальних інститутів, ані жертвою створеної нею самою культури, але, озброєна високим рівнем наукової свідомості та загальнолюдськими цінностями, стає суб'єктом діяльності, здібним і здатним регулювати свої відносини і з відчуженими від неї плодами її діяльності, і з соціальними інститутами, і з самою природою, і з самою собою. Людина має вести діалог як з усім, що її оточує в світі, так і з самою собою. Сьогодні значно зростає залежність життєвого середовища від діяльності людини. Як відомо, Конституція України, що була прийнята в 1996 р., виходячи з цієї парадигми наголошує в статті 3: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

На початку XXI ст. накопичилося багато небажаних явищ і проблем, що стримують успішний розвиток України, зокрема в гуманітарній сфері. Визначилася стійка тенденція домінування особистісно-прагматичних орієнтацій і корпоративних інтересів певної частини населення. Демонстру-

ється конфронтаційність у політичному мисленні і поведінці. Культивується насильство, політичний екстремізм, ксенофобія, гріх подається за норму. Відчувається моральна деградація та зростає злочинність у різних формах. Суспільство переживає кризу ідеалів, відчуження людини від політичних інститутів. Значній частині населення, особливо молоді, бракує патріотизму. Правоосвітня та правовиховна діяльність здійснюється формально. Країна розколюється на Захід і Схід за етносоціальними критеріями та монокультурним протистоянням.

За результатами загальноєвропейського опитування щодо рівня життя Україна посіла майже останнє місце серед європейських країн. Зубожіння населення, пригнічення його духу, хронічна депресивність, падіння творчої продуктивної енергії викликали настрої втоми, соціальної апатії, зниження міграційної мобільності. Серед причин таких наслідків: нерівноправність жінок у соціальному й економічному житті, неефективна політика щодо заробітної плати в країні, зростання безробіття тощо.

Своєрідною реакцією українського суспільства та його керівників на кризові явища та виклики інформаційної цивілізації стала розробка проєктів Концепцій з розв'язання гуманітарних проблем. Починаючи з 2000 р. за ініціативою Президентів України науковці Національної академії наук України почали розробляти проєкти: «Концепція розвитку гуманітарної сфери України» (2001 р.), «Концепція гуманітарного розвитку України» (2008 р.). Остання широко обговорювалася громадськістю і науковою спільнотою всіх регіонів України і прийнята на Всеукраїнському форумі інтелігенції (2008 р.) та подана на затвердження Президента України як основоположний документ внутрішньої політики держави. У 2010 р. почався новий етап у цьому напрямі і підготовлена нова «Концепція гуманітарного розвитку України до 2020 р.» (2011 р.), що теж обговорюється в регіонах України.

Метою Концепцій гуманітарного розвитку є визначення принципів та пріоритетів, обґрунтування соціально-економічних і соціально-культурних засад гуманітарного розвитку України як необхідної передумови реалізації потенціалу кожного її громадянина, забезпечення конкурентоспроможності держави і нації в сучасному світі як чинника інтеграції та консолідації українського суспільства. Сутність Концепцій – забезпечити збереження і розвиток людини як найвищої соціальної цінності, формування її як особистості, громадянина, сім'янина, працівника, щоб досягти гармонії інтелектуального, емоційного, вольового та соціального, морального і фізичного її розвитку.

Як відомо, економічний, соціальний і духовний розвиток нації, країни, особливо в сучасних умовах, залежить від рівня людського потенціалу

та ефективності його реалізації. Людський потенціал вважається важливою складовою національного багатства й рушійною силою соціального прогресу, а його розвиток залежить від якості життя. Якість життя безпосередньо пов'язана з тим, заради чого живе людина (тобто сенсом життя), що вона створює, чи бере вона участь у житті колективу, країни, людства чи обмежується тільки обсягами особистісного споживання.

У концепціях подається, як формувати потенціал людини. Але ж потенціал людини можна використовувати і на користь, і на шкоду суспільству і людині. Факти реального життя свідчать, що інтелект, не занурений у моральність, здатний знищити все не тільки навколо себе, але й самого себе. А як формувати світогляд, його гуманістичну спрямованість (спрямованість соціально-психологічних настанов), інакше кажучи, як формувати духовність громадян, – ці питання залишилися поза увагою розробників концепцій.

Духовність розуміється як узагальнююче поняття ціннісної свідомості людини, що має світоглядне, життєорієнтуюче значення і відіграє особливу роль у сфері моральності, спрямовує інтелектуальний і моральнісний потенціал, розум і волю людини. Йдеться про духовність як засіб подолання егоїзму й вільного сприйняття і реалізації альтруїзму, тобто здатність усвідомлено й добровільно сприймати інтереси іншої людини, колективу, соціуму як власні цінності, що проявляються у безкорисливості, прагненні творити добро, стверджувати справедливість, демонструвати співчуття, милосердя тощо як органічні мотиви дій і поведінки людини.

Моральна криза сьогодення – це глобальна проблема. Про моральну кризу в Російській Федерації, про дефіцит духовних скреп (доброти, милосердя, співчуття) у суспільстві говорив у посланні федеральним зборам 13 грудня 2012 р. президент Російської Федерації В.В. Путін. Моральну кризу переживає й українське суспільство. Стан духовної кризи констатується у концепціях гуманітарного розвитку України (2001, 2008, 2011 рр.).

Богдан Гаврилишин у доповіді Римському клубові «Дороговкази в майбутнє» доводив, що майбутнє людства залежить від того, на які цінності будуть орієнтуватися суспільства. Кожна людина, на думку Б. Гаврилишина, як унікальна частина суспільства покликана «відігравати власну роль у ньому, добровільно підпорядковувати себе вищим цілям, виконувати свої обов'язки і реалізувати своє призначення шляхом кооперативної взаємодії з іншими». Сім'я, родина, трудовий колектив, громада, нація повинні мати пріоритетне значення над потребами і прагненнями індивіда. Індивідові не слід демонструвати свої переваги над іншими; не

принижуючи унікальності кожної людини, він має орієнтуватися на консенсус, злагоду, уникнення конфліктів, гармонію з природою та людьми.

Українське суспільство повинно керуватися загальнолюдськими гуманістичними цінностями – це здоровий спосіб життя, висока духовність (моральність, патріотизм), культура поведінки в сім'ї та суспільстві в цілому, захист конституційних прав і свобод людини і громадянина на основі європейських стандартів. Однією з провідних цінностей має бути усвідомлення національної самоідентичності як приналежності до української політичної нації, розуміння спільності прав, обов'язків та інтересів громадян, що спирається на гордість за свою країну і віру в її майбутнє й зумовлює відстоювання громадянином і суспільством національних інтересів, довіру до держави та її інституцій, солідарність з іншими членами спільноти і, відповідно, спроможність взаємодіяти з ними для досягнення суспільно значущих цілей. Гуманізм як моральний принцип, як ідеологія визнання цінності людини, її буття має пронизувати політику, право, релігію, мистецтво, науку тощо. Важливо також зміцнення морального авторитету та статусу жінки, матері, сім'ї як чинників стабільності та злагоди в суспільстві. Одним із завдань соціогуманітарної політики має бути створення в суспільстві благотворного морально-психологічного клімату, який би позначався на доброзичливих відносинах між громадянами, а в їхній життєдіяльності – домінування оптимізму, упевненості, працелюбності, морального резонансу, моральної і правової відповідальності.

Прийняття й утвердження в життєдіяльності громадян фундаментальних цінностей, а саме: незалежності України, демократії й верховенства права в європейському розумінні, поваги до законів та державних інститутів, забезпечення прав громадян, національної самоідентичності, відповідальності за довкілля, свободи та безпеки людини, справедливості, солідарності, поваги до людської гідності, креативної самореалізації особистості тощо – сприятимуть подоланню негараздів, розбудові демократичної, правової, соціальної держави.

Побудова заможного громадянського суспільства, збереження генофонду українського народу, національна самоідентичність, пріоритетний захист прав та інтересів людини, утвердження принципів гуманізму, патріотизму можна вважати стрижнем гуманітарної політики в Україні. Така політика надасть змогу формувати вільну, духовно багату і національно свідому людину – громадянина незалежної і суверенної України.

Отже, формування духовності, гуманістичних світоглядних засад, утвердження гуманістичних цінностей, високої моральності у кожного гро-

мадянина має бути найсуттєвішою, стрижневою проблемою, основною складовою гуманітарного розвитку суспільства. На цьому стояли, пропагували і, наскільки могли, втілювали в життя видатні письменники-гуманісти: Ф.М. Достоєвський, Л.М. Толстой, Леся Українка, І.Я. Франко, А. Швейцер, Т.Г. Шевченко та багато ін.

Вирішувати це завдання повинні і державні органи, і система освіти, і засоби масової інформації, релігійні установи, громадські, мистецькі об'єднання, родина тощо. Вони повинні формувати культурний простір, що функціонує на загальнолюдських гуманістичних цінностях.